

Utvärdering av insatser med att restaurera och återskapa våtmarker 2008 – 2013

- Utvärdering av insatser med att restaurera och återskapa våtmarker 2008 – 2013

Meddelande	nummer 2013:30
Referens	Linda Hassel, Naturavdelningen. December, 2013
Kontaktperson	Linda Hassel, Länsstyrelsen i Jönköpings län, 010-223 63 74, linda.hassel@lansstyrelsen.se
Webbplats	www.lansstyrelsen.se/jonkoping
Fotografier	Länsstyrelsen i Jönköping
ISSN	1101-9425
ISRN	LSTY-F-M—2013/30--SE
Upplaga	40 exemplar.
Tryckt på	Länsstyrelsen i Jönköpings län, 2013
Miljö och återvinning	Rapporten är tryckt på miljömärkt papper

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	6
1 Uppdraget	8
1.1 Utvärderingsfrågor	8
2 Vad har gjorts?.....	10
2.1 Planeringsunderlag.....	10
2.2 Så här jobbar vi idag.....	12
2.2.1 Anläggande av våtmarker.....	12
2.2.1.1 Kort utvärdering: Rätt våtmark på rätt plats – har vi lyckats?	12
2.2.2 Våtmarkssamordnare	17
2.2.3 Rådgivning inom landsbygdsprogrammet.....	17
2.2.4 Rådgivning inom greppa näringen	17
2.2.5 Utbetalningar av miljöinvestering/ersättningar.....	18
2.2.6 Våtmarksvandringar	18
2.2.7 Informationsmöten	18
2.2.8 Publicerat material.....	18
2.3 Angränsande projekt och uppdrag.....	18
2.3.1 Inventeringsmetodik	19
2.3.2 Utvärdering av våtmarker i jordbrukslandskapet	20
2.3.3 RUS-projekt.....	20
2.3.3.1 Förslag på nya miljömålsindikatorer för Myllrande våtmark/Anlagda våtmarker	20
2.3.3.2 Förslag på nya miljömålsindikatorer för Myllrande våtmark.....	20
2.3.4 Rikkärr - Åtgärdsprogram för hotade arter (ÅGP)	20
2.3.5 Salamanderdammar inom ÅGP.....	21
2.3.6 Våtmarksrestaurering genom Ad(d)mire	21
3 Vad har vi för behov av ytterligare insatser?.....	22
3.1 Riskkapital för projektering	22
3.2 Utöka fokus i miljömålsarbetet och inom landsbygdsprogrammet	22
3.2.1 Inte bara odlingslandskapet	22
3.2.2 Olika sorters våtmarker	22
3.3 Rutin för uppföljning	23
3.4 Uppdatera våtmarksinventeringen (VMI)	23
3.5 Metod för naturvärdesbedömning	24
3.6 Geografisk styrning	24
3.6.1 Markägarperspektiv	24
3.6.2 Våtmarker i landskapsplanering	24
3.7 Kontinuitet	24
3.8 Förenkla byråkratin	25
3.9 Utred dikningsföretagen.....	25
3.10 Förtydliga värdet av ekosystemtjänsterna	25
4 Resultat	26
4.1 Erfarenheter	26
4.2 Behov	26
5 Referenser.....	27

Sammanfattning

Länsstyrelsen har i uppdrag att till Länsstyrelsen i Västra Götalands län redovisa punkt 59 i regleringsbrevet 2013. Punkten syftar till att sammanställa genomförda insatser och ytterligare behov för åtgärder avseende restaurering och återskapande av våtmarker. Denna rapport utgör en fördjupad redovisning av uppdraget.

Länsstyrelsen i Jönköpings län tog 2007 fram ett planeringsunderlag och kartor som visar våtmarksförlusterna per delavrinningsområde. Efter att planeringsunderlaget togs fram har Länsstyrelsen framför allt satsat på en våtmarkssamordnare, men även rådgivningar, våtmarksvandringar, informationsmöten och tagit fram informationsmaterial. Under perioden 2008 – 2012 har cirka 300 anmälningssärenden avseende anläggande av dammar och våtmarker beslutats av Länsstyrelsen. Av dessa anmälningssärenden har sedan ett 70-tal även gått vidare för ansökan om miljöersättning inom landsbygdsprogrammet. Ytterligare åtgärder har gjorts genom annan finansiering (till exempel Åtgärdsprogram för hotade arter), men slussats via våtmarkssamordnaren. Överlag har insatserna som gjorts fallit väl och även bidragit till att i varierande grad stimulera uppkomst och genomförande av flera angränsande projekt. Det har emellertid också funnits vissa mer problematiska delar som exempelvis att skapa stora våtmarker. Framförallt eftersom de generellt involverar många markägare och delvis på grund av att de är tillståndspliktiga och kräver mer omfattande hantering. Det har också varit svårt att styra våtmarksinsatserna till de områden som pekats ut i planeringsunderlaget på grund av att markägarna inte varit intresserade av att förlägga åtgärderna dit. Det framgår av miljömålsuppföljningen att man med rådande åtgärdestakt inte kommer att uppnå miljömålet Myllrande våtmarker till 2020. Det finns därför ett stort behov av att intensifiera och effektivisera våtmarksarbetet. Nedan följer exempel på behov som Länsstyrelsen identifierat. De presenteras ej i prioritetsordning.

- Bredda fokus i miljömålsarbetet och landsbygdsprogrammet så att även våtmarker i andra delar av landskapet än odlingslandskapet innefattas samt så att även fler typer av våtmarker skapas och restaureras (till exempel mader och översilningsmarker).
- Ett system för uppföljning behöver tas fram så att miljömålsuppfyllelse, vidare skötselbehov och även tillsyn kan fungera ändamålsenligt. För att detta ska fungera behövs en standardmetodik. Rapporten föreslår sådan metodik.
- Våtmarksinventeringen behöver uppdateras.
- Åtgärderna behöver styras bättre till områden där de särskilt behövs. Detta kan till exempel göras genom att stötta markägare med kompetens och stärkt finansiering. Det kan också göras genom att använda landskapsekologiska planeringsunderlag (till exempel landskapsstrategier).
- Våtmarksarbetet behöver kontinuitet för att kunna fortgå i önskvärd omfattning på ett kostnadseffektivt sätt.
- Byråkratin skulle kunna förenklas genom att exempelvis höja arealgränsen för tillståndsplikt.
- Möjligheterna att omvandla dikningsföretag och liknande till att omfatta skapande och restaurering av våtmarker behöver utredas.
- Förtydliga värdet av våtmarkers ekosystemtjänster.

På kort sikt är framtiden för arbetet med våtmarker i och i anslutning till odlingslandskapet mycket osäker. Aviserade, men ej beslutade, neddragningar inom landsbygdsprogrammet riskerar att göra förutsättningarna att fortsätta ett aktivt våtmarksarbete drastiskt försvårade. Just nu görs en översyn av våtmarksarbetet med anledning av de ändrade förutsättningarna som förväntas. Effekten av neddragningar inom landsbygdsprogrammet blir än allvarligare då tidigare anslag från Naturvårdsverket försvann i samband med bildandet av Havs- och vattenmyndigheten.

1 Uppdraget

Länsstyrelserna ska arbeta med restaurering och återskapande av våtmarker i och i anslutning till odlingslandskapet i enlighet med planeringsunderlaget som utarbetades inom ramen för uppdrag 22 i regleringsbrevet för 2008 för länsstyrelserna. Länsstyrelserna ska redovisa genomförda insatser och behov av ytterligare insatser till Länsstyrelsen i Västra Götalands län senast den 30 okt 2013. Länsstyrelsen i Västra Götalands län ska sammanställa redovisningarna och redovisa sammanställningen senast den 1 december 2013.

1.1 Utvärderingsfrågor

Hur jobbar ni idag?

Våtmarksanläggandet innebär i vårt län framför allt att vår våtmarkssamordnare leder arbetet – från första telefonsamtalet via ansökan och anläggande till utbetalningar.

Se avsnitt 2 ”Vad har gjorts?” på sidan 10 och framåt.

Vad vill ni förändra?

Vi ser också behov av att vidga vyerna i miljömålsarbetet och landsbygdsprogram till att omfatta även andra typer av våtmarksanläggningar och restaureringar av naturliga våtmarker. Vi efterlyser också ett större fokus på uppföljning.

Se avsnitt 3 ”Vad har vi för behov av ytterligare insatser?” på sidan 22 och framåt.

Vad behövs för denna förändring?

Ett utökat fokus på våtmarker och en vilja att satsa långsiktigt på verksamheten.

Se avsnitt 3 ”Vad har vi för behov av ytterligare insatser?” på sidan 22 och framåt.

Hur har ni använt de extra pengarna för uppsökande verksamhet?

Vi har framför allt satsat på vår våtmarkssamordnare, men även rådgivningar, våtmarksvandringar, informationsmöten och tagit fram informationsmaterial.

Se avsnitt 2.2.2 ”Våtmarkssamordnare” på sidan 17,
Avsnitt 2.2.3 ”Rådgivning inom landsbygdsprogrammet” på sidan 17,
Avsnitt 2.2.6 ”Våtmarksvandringar” på sidan 18,
Avsnitt 2.2.7 ”Informationsmöten” på sidan 18 och
Avsnitt 2.2.8 ”Publicerat material” på sidan 18

Vad gick bra?

Upplevelsen är att samtliga beskrivna insatser i avsnitt 3 har fallit väl ut.

I punktform finns detta beskrivet i avsnitt 4 "Resultat" på sidan 26.

Vad gick dåligt?

I punktform finns detta beskrivet i avsnitt 4 "Resultat" på sidan 26.

Hur jobbar ni vidare?

På kort sikt är framtiden för arbetet med våtmarker i och i anslutning till odlingslandskapet mycket osäker. Aviserade, men ej beslutade, neddragningar inom landsbygdsprogramet riskerar att göra förutsättningarna att fortsätta ett aktivt våtmarksarbete drastiskt försvårade. Just nu görs en översyn av möjligheten av våtmarksarbetet med anledning av de ändrade förutsättningarna.

Vilka ytterligare åtgärder finns det behov av?

Se avsnitt 3 "Vad har vi för behov av ytterligare insatser?" på sidan 22 och framåt.

2 Vad har gjorts?

2.1 Planeringsunderlag

År 2006 tog Länsstyrelsen fram en pilotstudie inför arbetet med planeringsunderlagen, ”Landskapsekologiskt planeringsunderlag för anläggning och restaurering av våtmarker och andra limniska miljöer”¹. Arbetet utfördes i tre testområden och gav grunden för metodik till det länsvisa planeringsunderlaget som togs fram 2007; ”Från GIS-skikt till våtmark”².

Syftet med planeringsunderlaget var att utifrån befintlig kunskap ta fram ett sammanvägt, landskapsekologiskt planeringsunderlag (främst kartor) för återskapande och restaurering av våtmarker. Planeringsunderlaget är att ses som en önskelista över möjliga åtgärder och tar upp såväl behov för näringsretention och våtmarkernas vattenhushållande funktion som livsmiljöer för våtmarksberoende arter. Tanken med att ha ett landskapsperspektiv är att få till rätt åtgärd på rätt plats, att få en bättre variation av våtmarker med olika våtmarkshabitat representerade, att öka hänsynen till kulturmiljövärdena och att underlätta för större restaureringsprojekt.

Fokus i planeringsunderlaget har varit att utgå från att hitta områden som tidigare varit våtmark, men där det nu är annan markanvändning. Exempel kan vara dikade våtmarker för att höja produktionen inom skogs- eller jordbrukssektorn eller större sjösänkingsföretag.

Det viktigaste utgångsunderlaget var en digitalisering av generalstabskartans historiska våtmarker. Generalstabskartan valdes då den är länstäckande. Som komplement till detta användes skikt på befintliga våtmarker idag (VMI och sumpskogsinventering), skikt över natur- och kulturvärden (så som till exempel hotade arter, fornlämningar, kulturAqua) och markpåverkan (så som till exempel markavvattning, förorenade områden).

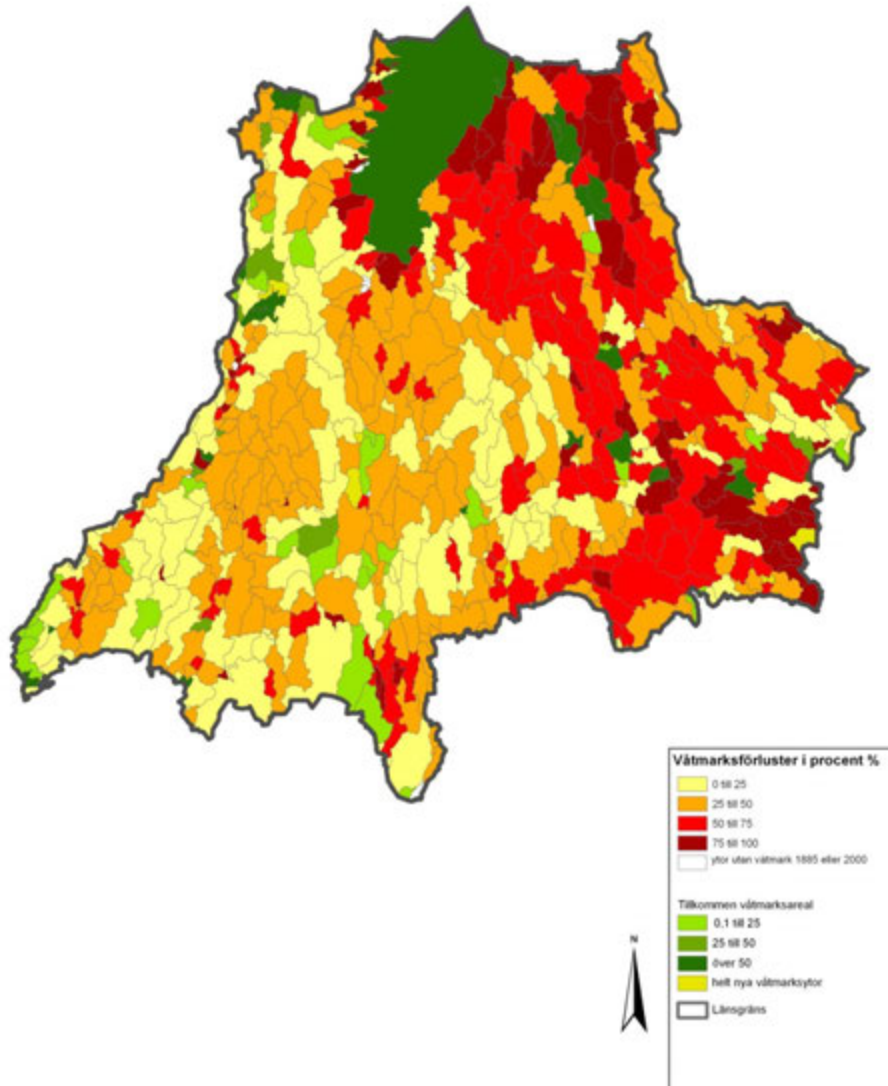
I samband med att planeringsunderlaget togs fram, gjordes även en analys över våtmarksförluster i länet, förluster som på vissa håll varit betydande. Analysen är en jämförelse av arealen våtmark på Generalstabskartan från 1885 med arealen våtmark i marktäckedata från 2000. Viktigt att komma ihåg är att många stora torrlägningsprojekt redan hade genomförts innan 1885. Generalstabskartan är dessutom grovt karterad och har troligen inte med mindre våtmarker, vilka med största sannolikhet var de som försvann först. Våtmarksförlusterna torde därför i praktiken vara ännu högre än vad kartan i figur 1 visar.

¹ Liliegren 2007

² Hassel2007

Våtmarksförluster i Jönköpings län

En jämförelse mellan arealen våtmark i marktäckedata (2000)
och generalstabskartan (1885),
förluster i antal procent per delavrinningsområde

Figur 1. Våtmarksförlusterna mellan år 1885 och 2000 har på många platser i länet varit betydande. På vissa håll har så mycket som mer än 75 % av den tidigare våtmarksarealen försvunnit. Totalt sett har 30 % av våtmarksarealen i länet försvunnit mellan 1885 och 2000.

MER LÄSNING

Landskapsekologiskt planeringsunderlag för anläggning och restaurering av våtmarker och andra limniska miljöer. Länsstyrelsen i Jönköping, meddelande 2007:18

Från GIS-skikt till våtmark, planeringsunderlag för anläggning och restaurering av våtmarker i Jönköpings län. Länsstyrelsen i Jönköping, meddelande 2007:41

2.2 Så här jobbar vi idag

2.2.1 Anläggande av våtmarker

Anläggandet av en våtmark hanteras i de allra flesta fall som en anmälningspliktig vattenverksamhet enligt miljöbalken, undantaget kan vara mycket små anläggningar som inte berör något vattenområde. Vid prövningen framkommer till exempel om den planerade lokaliseringen sammanfaller med något område som pekats ut inom Länsstyrelsens planeringsunderlag för anläggande eller restaurering av våtmarker. En lokalisering inom ett utpekat område kan därmed innebära att en våtmark på den aktuella platsen prioriteras, till exempel på grund av att det historiskt sett varit ett våtmarksområde, har en hög angelägenhetsgrad med avseende på näringsförhållanden i angränsande sjöar och vattendrag eller har bedömts värdefullt för att den gynnat den biologiska mångfalden.

I samband med prövningen, vid fältbesök eller vid kontakter med sökanden lämnas även information om möjligheten att söka ersättning för miljöinvestering inom landsbygdsprogrammet alternativt söka ersättning för anläggandet genom NOKÅS-bidrag från Skogsstyrelsen. Vid ett fältbesök diskuteras frågor som till exempel vilket som är det huvudsakliga syftet med våtmarken, lokalisering, utformning, vattenförsörjning, eventuella konflikter med andra intressen i närområdet (kulturmiljö, biotopskydd, floravärden, nyckelbiotoper med mera), var uppgrävda massor ska placeras och hur anläggningen ska skötas i framtiden.

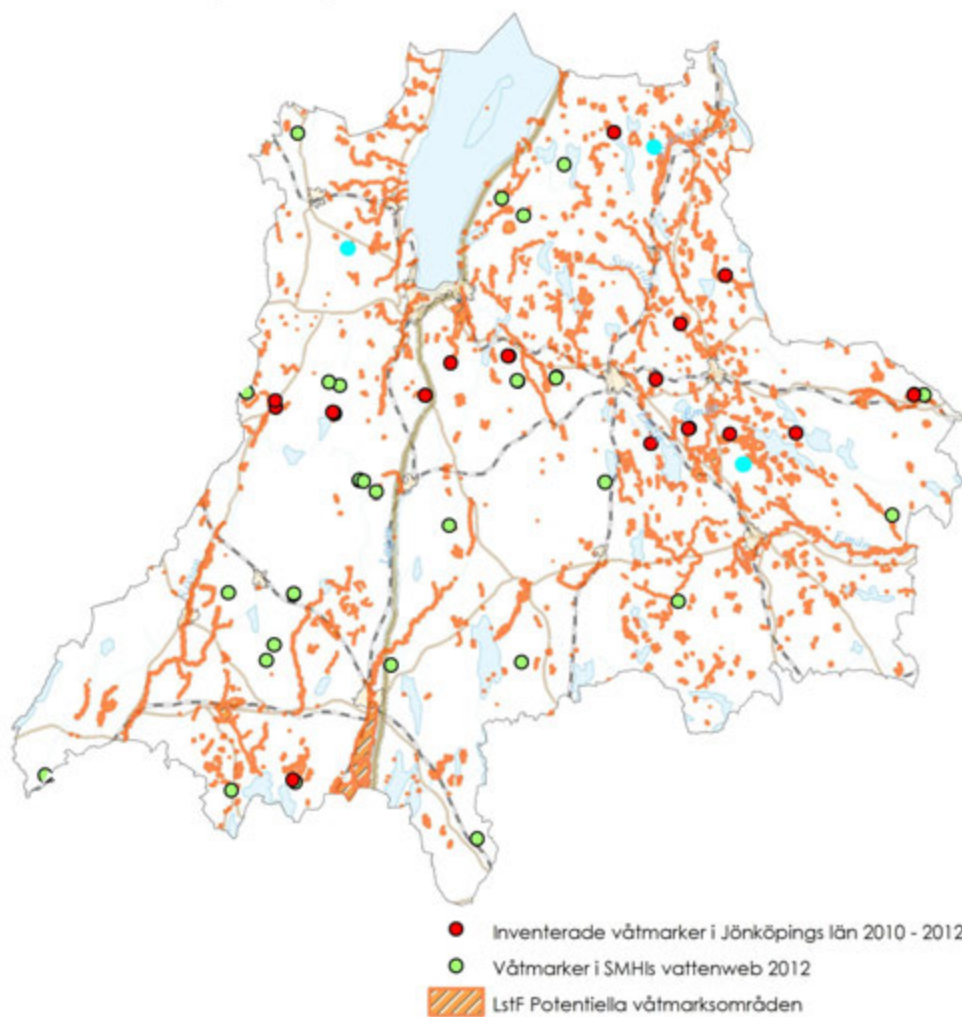
Under perioden 2008 – 2012 har cirka 300 anmälningsärenden avseende anläggande av dammar och våtmarker beslutats av Länsstyrelsen. Av dessa anmälningsärenden har sedan ett 70-tal även gått vidare för ansökan om miljöersättning inom landsbygdsprogrammet.

2.2.1.1 KORT UTVÄRDERING: RÄTT VÅTMARK PÅ RÄTT PLATS – HAR VI LYCKATS?

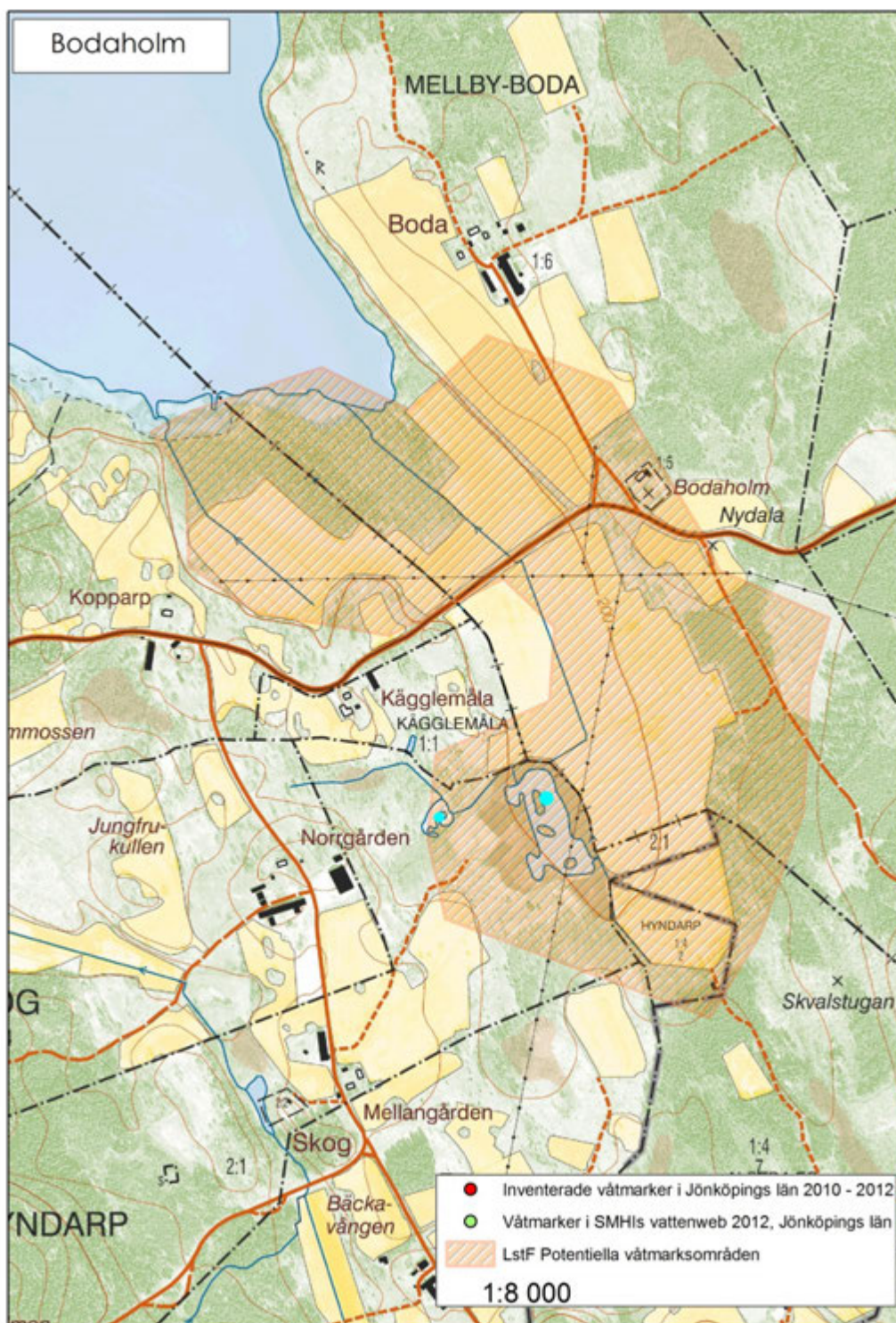
Åren efter att planeringsunderlaget tagits fram gjordes många fältbesök för att ta reda på hur förhållandena såg ut på de aktuella områdena idag. Vid besöken gjordes noteringar om dagens markanvändning och hur förutsättningarna för att anlägga/återskapa våtmarker i det aktuella området bedömdes? Intresset hos markägare att anlägga en våtmark, om det vid fältbesöket framkommit att förutsättningarna fanns, diskuterades i samband med platsbesök eller vid senare telefonkontakter. Fältbesök inom den uppsökande verksamheten genomfördes huvudsakligen endast i de områden där syftet till åtgärden angetts som näringsretention/återskapa våtmarksyta. Anledningen till denna avgränsning var att få fram lämpliga våtmarksobjekt som kunde finansieras med landsbygdsprogrammet. I planeringsunderlaget finns dessutom ett stort antal objekt med andra syften medtagna, till exempel hotade arter, rikkärr och motverka översvämning.

I SMHIs vattenweb finns 40 våtmarker registrerade i Jönköpings län. Samtliga slutbesiktigade 2008 eller senare. Fram till och med 2012 har fyra av dessa anlagts inom ett område utpekat i planeringsunderlaget, vilket innebär att 10 % av de anlagda våtmarkerna faktiskt följer planeringsunderlaget. Dessa presenteras närmare i Figur 2 till Figur 5. Under senare år har ytterligare några våtmarker anlagts inom utpekade områden.

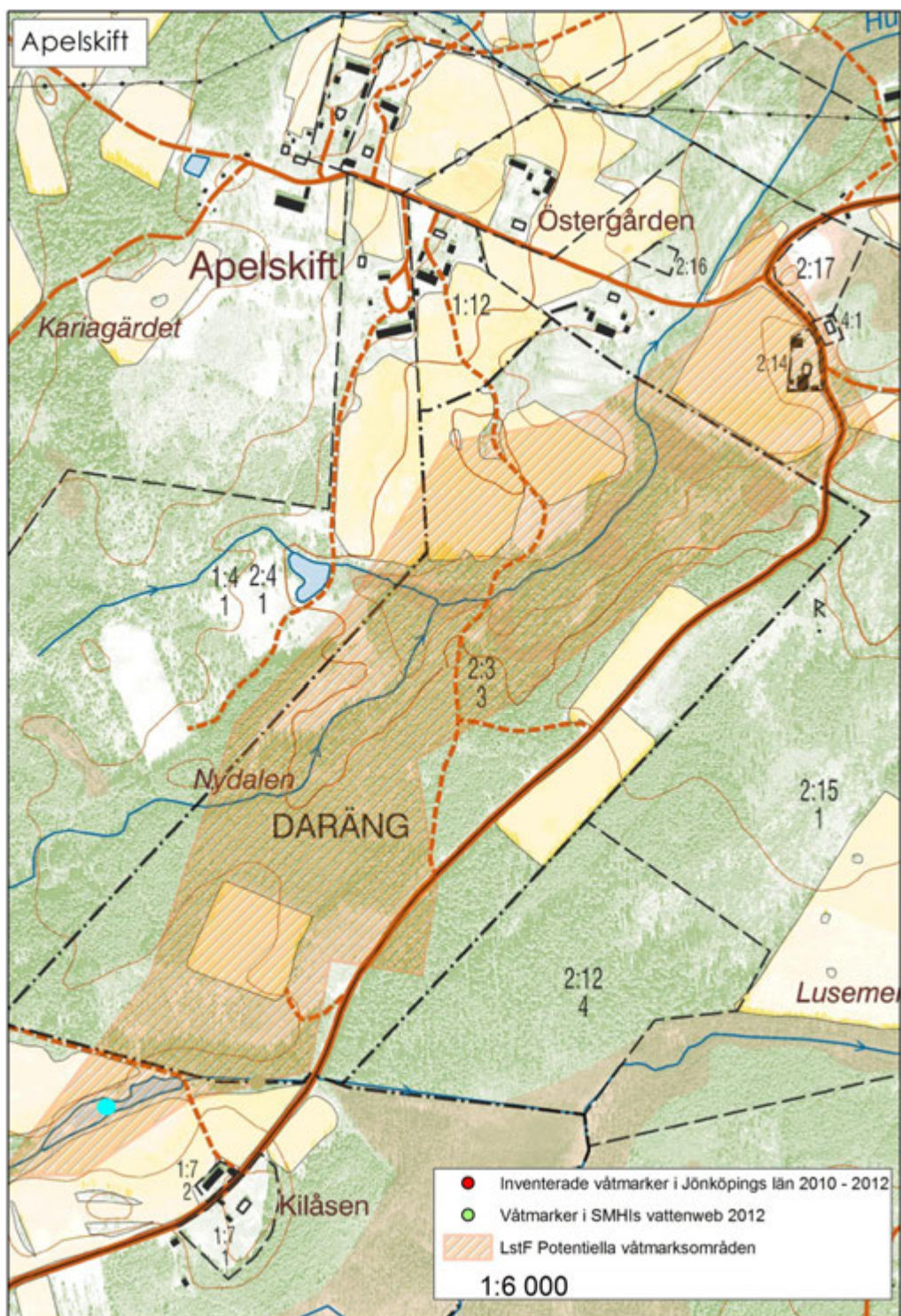
Rätt våtmark på rätt plats?

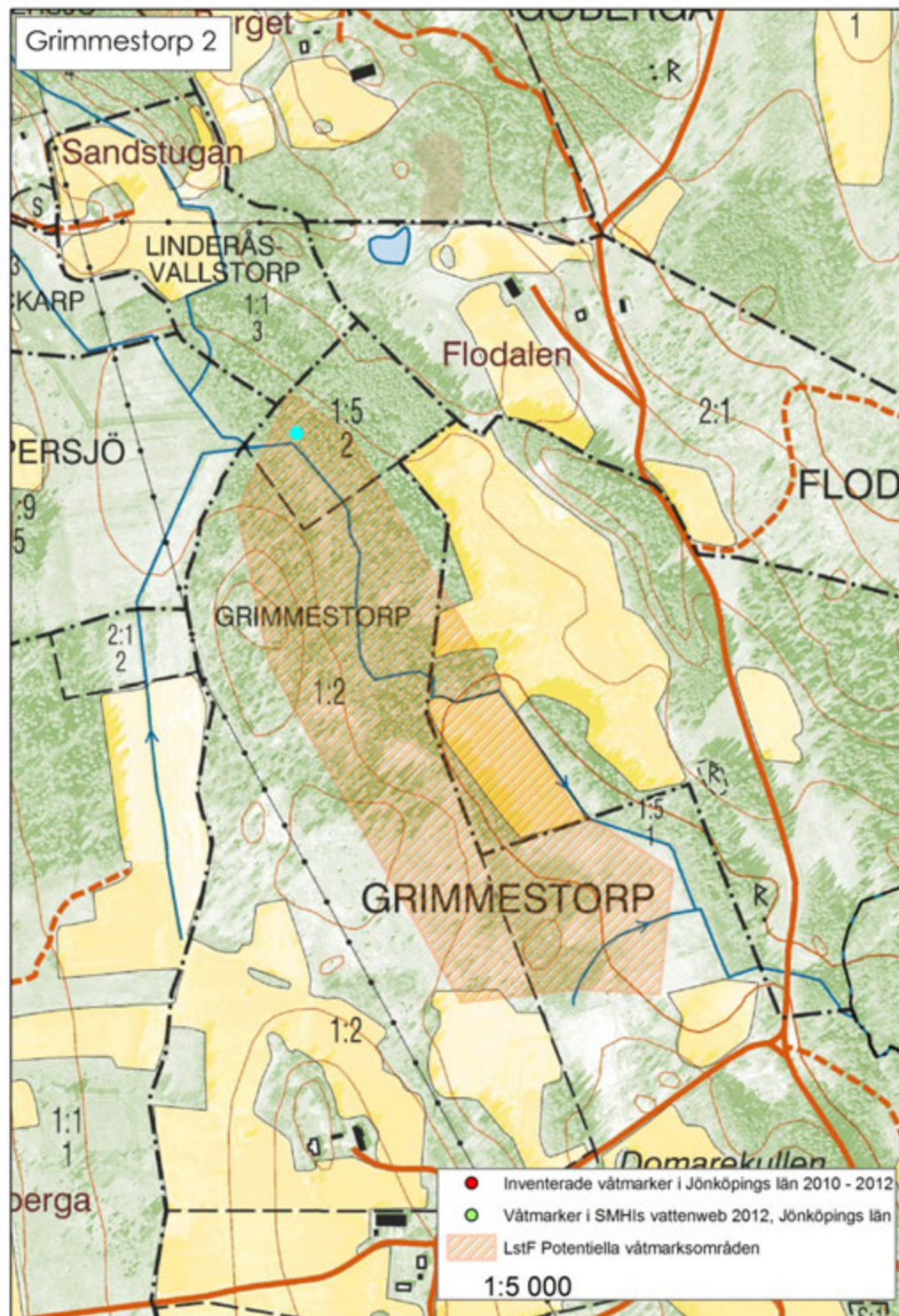
Figur 2. Rätt våtmark på rätt plats? Av de våtmarker som finns registrerade i SMHI:s vattenweb har 4 stycken (blå prickar) anlagts i områden som pekats ut i planeringsunderlaget.

Figur 3. Våtmarker (blå prickar) anlagda i planeringsunderlaget utpekade området "Bodaholm (nr 12)". Bodaholm har i planeringsunderlaget prioritet "hög" och har syfte näringsretention. Området har tidigare varit en våtmark (generalstabskartan, 1885), men är nu en dikad åkermark.

Figur 4. Våtmark (blå prick) anlagd i planeringsunderlaget utpekade området "Apelskift (nr 551)". Apelskift har i planeringsunderlaget prioritet "låg" och har syfte återskapa våtmarksyta. Området har tidigare varit en våtmark (generalstabskartan, 1885) och angränsar till åkermark.

Figur 5. Våtmark (blå prick) anlagd i planeringsunderlaget utpekade området "Grimvestorp 2 (nr 482)". Grimvestorp 2 har i planeringsunderlaget prioritet "låg" och har syfte återskapa våtmarksyta. Området har tidigare varit en våtmark (generalstabskartan, 1885) och är nu delvis åkermark. På området växer hartmansstarr och målsättningen i planeringsunderlaget var att skapa en våtmark som förbättrar förutsättningarna för hartmansstarr.

2.2.2 Våtmarkssamordnare

Sedan 2008 finns en handläggare med funktionen att vara våtmarkssamordnare. Samordnaren fyller en viktig funktion i rollen som länk mellan Länsstyrelsens ambitioner i våtmarksarbetet och markägare, särskilt i den uppsökande verksamheten. Våtmarkssamordnaren hjälper även markägare i arbetet med vägledning för att finna ekonomiskt stöd, till exempel miljöinvestering inom landsbygdsprogrammet. Inrättandet av en våtmarkssamordnare innebär också att vi genomförde en av Länsstyrelsens utpekade regionala åtgärder för att nå miljö kvalitetsmålet Myllrande våtmarker. Våtmarkssamordnaren har backats upp av handläggare från olika enheter samt ingått i en intern referensgrupp för våtmarksfrågor.

Under senare år har såväl miljöbalksprövningen som rådgivning men även handläggning av miljöinvesteringar inom landsbygdsprogrammet handlagts av våtmarkssamordnaren. Fördelen med denna handläggningsmodell är att den sökande inte behöver ha så många kontakter med olika handläggare i ärendet, Länsstyrelsens dubbelarbete minskar och synpunkter/råd blir enhetliga. Nackdelen är däremot en viss sårbarhet inom organisationen, men prövningen kan utföras av flera handläggare och likaså kan frågor som gäller miljöinvestering inom landsbygdsprogrammet utföras av andra handläggare.

2.2.3 Rådgivning inom landsbygdsprogrammet

Arbetet inom landsbygdsprogrammet är kopplat både till miljöinvesteringen och miljöersättningen ”Anläggning och restaurering av våtmarker”. Vid en slutbesiktning av en våtmark som finansierats som en miljöinvestering fastställs vilken areal våtmarken har och om den har utformats i överensstämmelse med den uppgjorda projektplanen. I samband med slutbesiktningen diskuteras även hur våtmarken ska skötas i framtiden.

Efter att en våtmark som anlagts med stöd av landsbygdsprogrammet och som slutbesiktigats ska anläggningen omfattas av ett femårigt skötselåtagande. Handläggningen av skötselåtaganden hanteras av Länsstyrelsen. Handläggningen handlar om att kontrollera att en slutbesiktning har gjorts, att fatta beslut om och skicka ut skötselkrav.

Länsstyrelsen informerar kontinuerligt om stöden för våtmarksanläggning. Riktade informationsinstaser har gjorts sedan extra medel tilldelades inom Landsbygdsprogrammet. Exempel på riktade informationsinsatser har varit uppsökande verksamhet och enskild rådgivning samt artiklar i Länsstyrelsens jordbrukstidning, Förvetet. Länsstyrelsen anordnar även fältvandringar. Vid årets sommarmöte som Hushållningssällskapet anordnar en gång per år för hela länet deltog Länsstyrelsen med information och fokus på våtmarksanläggning.

Arbetet inom landsbygdsprogrammet upplevs vara väl dimensionerat i förhållande till avsatta resurser under nuvarande landsbygdsprogram. Avsaknaden av medel till satsningar under 2014-2015 bedömer Länsstyrelsen kommer att få stora negativa effekter då arbetet med att anlägga våtmarker befaras avstanna.

2.2.4 Rådgivning inom greppa näringen

Under 2013 har våtmarksarbetet utökats till att även innefatta våtmarksrådgivning inom Greppa näringen. Vid rådgivningstillfället görs en genomgång om det finns några lämpliga

våtmarkslägen och hur en våtmark skulle kunna utformas. Inom Greppa näringen finns det färdiga ”rådgivningsmoduler” där det framgår vad som ska ingå i Greppa-rådgivningen.

Modulen våtmarksrådgivning inom Greppa näringen har bara funnits tillgänglig det senaste året. Tidigare år har rådgivningen finansierats med anslag för den uppsökande verksamheten.

2.2.5 Utbetalningar av miljöinvestering/ersättningar

Utbetalningarna görs i Jordbruksverkets LB-system. Handläggarna upplever att systemet fungerar bra men att förenklingar välkomnas. Handläggningen har försvårats genom sena riktlinjer från jordbruksverket rörande handlägningsrutiner och bedömningar.

Arbetsbelastningen när det gäller utbetalning av miljöinvesteringar är rimlig. I Jönköpings län är det två handläggare som jobbar med utbetalning av våtmarker, för att minska sårbarheten.

2.2.6 Våtmarksvandringar

Länsstyrelsen har årligen genomfört en eller flera våtmarksvandringar, med syfte att visa på goda exempel av anlagda våtmarker och lyfta intresset att anlägga nya hos fler markägare.

I snitt har våtmarksvandringarna legat på två per år med cirka 10 – 20 deltagare per vandring (toppnoteringarna var för några år sedan då en enskild vandring hade 175 besökare och en annan ett 80-tal besökare).

2.2.7 Informationsmöten

Årligen har information om Länsstyrelsens våtmarksarbete presenterats vid en eller flera sammankomster med olika typer av föreningar eller andra grupperingar såsom LRF-kretsar, fiskevårdsområdesföreningar, vattenregleringsföretag, LOVA-projekt, skogskvällar med Södra och Hushållningssällskapets sommarmöte.

2.2.8 Publicerat material

För att underlätta för intresserade markägare har en informationsfolder tagits fram som på ett enkelt och översiktligt sätt beskriver anläggningsprocessen; ”Att anlägga en våtmark”. Den finns att ladda hem via länsstyrelsens webbplats;
<http://www.lansstyrelsen.se/jonkoping/SiteCollectionDocuments/Sv/publikationer/informationsmaterial/v%c3%a5marksfolder.pdf>

Information om våtmarker, miljöbalksprövning, ersättningsfrågor m m finns även tillgängligt på Länsstyrelsens webbsida.

2.3 Angränsande projekt och uppdrag

Inom Länsstyrelsens våtmarksarbete har flera angränsande projekt och verksamheter genomförts under perioden 2008 till 2013. Dessa har i varierande grad stimulerats av de särskilda våtmarksmedlen och bör därför ses som ett mervärde.

2.3.1 Inventeringsmetodik

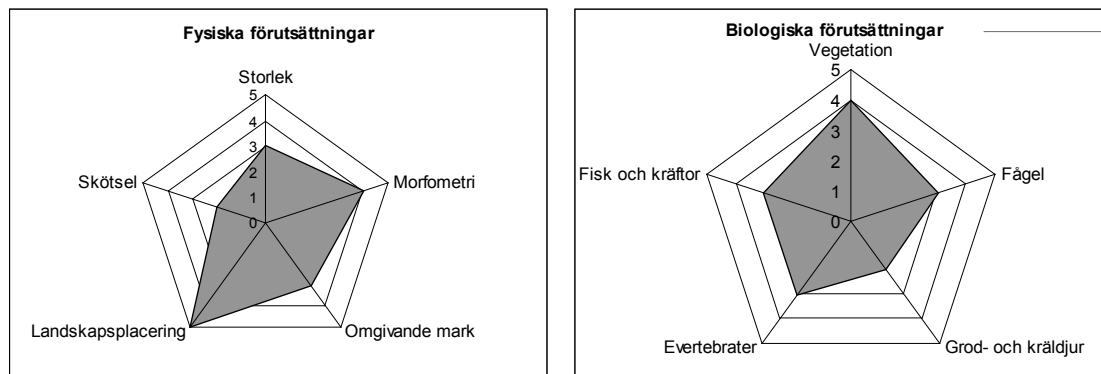
På uppdrag av Jordbruksverket har Länsstyrelsen i Jönköpings län tagit fram en standardiserad inventeringsmetodik för inventering av anlagda våtmarker i odlingslandskapet.

Utvecklingsarbetet genomfördes 2009 och fälttestades 2010. Sedan dess har metodiken använts av både konsulter och Länsstyrelsen.

Metodiken bygger på inventeringar av de fysiska förutsättningar som våtmarken ger för biologiska värden, så som storlek, utformning (morfometri), omgivande mark, placering i landskapet och inte minst skötsel. Inventeringar görs även av biologiska parametrar inom organismgrupperna fåglar, vegetation, bottenfauna, grod- och kräldjur samt fisk och kräftor.

Inventeringarna bygger på indikatorarter och funktionella grupper. Utförandet är tänkt att kunna göras av en allmänbiolog med goda kunskaper inom framför allt vattenvegetation, bottenfauna och våtmarksfåglar. Inventeringen beräknas ta cirka en halv dag i fält, med vissa kompletteringar av databasuppgifter.

De inventerade värdena viktas sedan och resultatet redovisas i så kallade spindelnätsdiagram, där det tydligt framgår vilka organismgrupper och strukturer som har höga respektive låga värden.

Figur 6. Exempel på spindelnätsdiagram. Ju bättre fysiska förutsättningar för biologisk mångfald eller ju högre uppmätt mångfald desto mer av spindelnätet blir färgat.

Viktningsystemet är konstruerat på ett sätt som möjliggör att värderingen av olika strukturer och arter går att justera allt eftersom ny kunskap tillkommer. Det gäller även för våtmarkerna som har inventerats tidigare.

Metodiken har flera användningsområden.

- I rena inventeringssammanhang när den biologiska mångfalden i en våtmark behöver bli känd
- För att följa mångfaldens utveckling över tiden, till exempel vad som händer från före en restaurering till efter, eller hur våtmarkens mångfald utvecklas på sikt från anläggandet och så ett antal år fram i tiden.
- Metodiken skulle kunna ligga till grund för en undersökningstyp inom miljöövervakningen, som då skulle kunna bidra till en miljömålsindikator som följer upp den

biologiska kvalitén på anlagda våtmarker. Frågan har utretts i ett projekt som beskrivs mer under rubriken ”

MER LÄSNING

Mångfald i våtmark – metodik för inventering av biologisk mångfald i våtmarker, Jordbruksverket rapport 2010:3

Biologisk mångfald i anlagda våtmarker, resultat och metod, Jordbruksverkets rapport 2011:7

2.3.2 Utvärdering av våtmarker i jordbrukslandskapet

Under 2013 genomför Länsstyrelsen i Jönköpings län ett projekt finansierat av Jordbruksverket som går ut på att utvärdera biologisk mångfald i de våtmarker som anlagts inom landsbygdsprogrammet 2007-2013. I utvärderingen har metoden som togs fram 2009-2010 använts. Totalt har 101 våtmarker ingått i analysen. Rapporten finns nu i manusform och kommer att publiceras av Jordbruksverket under början av 2014.

2.3.3 RUS-projekt

2.3.3.1 FÖRSLAG PÅ NYA MILJÖMÅLSINDIKATORER FÖR MYLLRANDE VÅT-MARK/ANLAGDA VÅTMARKER

Med fokus på anläggande och restaurerande av våtmark har länsstyrelsen i Jönköpings län arbetat med ett RUS-projekt med syfte att ta fram förslag på kompletterande miljömålsindikatorer för uppföljningen av den biologiska kvalitén i våtmarker.

Projektet nådde inte ända fram till en miljömålsindikator, då det i dagsläget inte finns någon långsiktig plan för vare sig inventeringar, datalagring eller utvärderingar som bör finnas om det ska tas fram tillräckligt med underlag för en indikator.

MER LÄSNING

Utredning av möjliga underlag till en miljömålsindikator för anlagda våtmarker, Länsstyrelsen i Jönköpings län, meddelande 2013:1

2.3.3.2 FÖRSLAG PÅ NYA MILJÖMÅLSINDIKATORER FÖR MYLLRANDE VÅTMARK

Projektet var ett utredningsprojekt med syfte att ta fram förslag på nya indikatorer för miljö kvalitetsmålet Myllrande våtmarker, framför allt kopplat till våtmarksförluster.

MER LÄSNING

Förslag på nya miljömålsindikatorer för Myllrande våtmark, Länsstyrelsen i Jönköping meddelande 2009:32

2.3.4 Rikkärr - Åtgärdsprogram för hotade arter (ÅGP)

Ett angränsade arbete till nyanläggandet av våtmarker är att återskapa och restaurera rikkärr. Arbetet sker idag främst inom ramen för ett projekt inom Utvald miljö (Landsbygd-

programmet) och Åtgärdsprogram för hotade arter samt i viss mån inom skötsel av skyddad natur. Det öppnas dock vissa möjligheter för att restaurera kärr även inom Skogens mångfald (Skogsstyrelsen) eller inom utvald miljö (Landsbygdsprogrammet). Det är dock ingen generell restaurering och skötsel som kan ske via de två sistnämnda, utan dessa insatser kan enbart fokuseras till vissa kärr i rätt miljö och för vissa typer av åtgärder (röjning via Skogens mångfald).

Sedan 2008 har 17 rikkärr restaurerats i länet genom ÅGP.

2.3.5 Salamanderdammar inom ÅGP

Ett effektivt arbete för att hjälpa den inom EU prioriterade arter större vattensalamander, har visat sig vara att anlägga smådammar. Arbetet har skett inom ramen för Åtgärdsprogram för hotade arter eller skötsel av skyddad natur (finansierat av Naturvårdsverket) eller genom bidrag från WWF. Det är inte längre möjligt att använda medel från Åtgärdsprogram för hotade arter för åtgärder riktade mot större vattensalamander.

Sedan 2006 har ca 51 småvatten anlagts med stöd från Länsstyrelsen och WWF, samtliga på privatägd mark.

2.3.6 Våtmarksrestaurering genom Ad(d)mire

Länsstyrelsen i Jönköpings län har tillsammans med länsstyrelserna i Jämtland, Dalarna, Kronoberg, Skåne, Västernorrland och Östergötland fått pengar från EU och Naturvårdsverket för att under åren 2010-2015 återställa ett antal våtmarker genom projektet Life to ad(d)mire. I Jönköpings län omfattar projektet de gamla torvtäkterna i Store Mosse nationalpark och naturreservatet Anderstorps Stormosse, samt dikad skog i naturreservatet Komosse södra. Projektet handlar mest om ohävdad myr, men innehåller också restaurering av rikkärr som hävdas årligen.

MER LÄSNING

Mer information finns bland annat på länsstyrelsens hemsida:

http://www.lansstyrelsen.se/jonkoping/SiteCollectionDocuments/Sv/djur-och-natur/skyddad-natur/ovriga-skyddsformer/Life%20F%20Folder%203_webb.pdf.

3 Vad har vi för behov av ytterligare insatser?

Nedan följer exempel på behov som länsstyrelsen identifierat. De har inte vägts mot varandra så de står ej i prioritetsordning.

3.1 Riskkapital för projektering

Ett hinder för skapande och restaurering av våtmarker var under flera år begränsningen inom Utvald miljö med att inte projekteringskostnader kunde betalas ut före en våtmark godkänts. Detta resulterade i att framförallt större projekt inte vågade eller hade råd att projektera. Förändringar i regelverket har emellertid medfört att det går att söka projekteringspengar för att till exempel i en förstudie utreda förutsättningarna för anläggandet av en våtmark. Detta tillvägagångssätt gäller framför allt större våtmarksområden med många markägare inblandade. Det är viktigt att denna möjlighet finns kvar och kan tillämpas på ett enkelt sätt.

3.2 Utöka fokus i miljömålsarbetet och inom landsbygdsprogrammet

3.2.1 Inte bara odlingslandskapet

I miljökvalitetsmålet fokuseras mycket på anläggning av våtmarker i odlingslandskapet. Vi vill poängtera att påverkan på våtmarker har skett i **hela** landskapet och att restaureringsinsatser och tillgängliga medel borde öppnas upp för objekt även i skogslandskapet eller för restaurering och skötsel av stora torvmyrar eller biologiskt värdefulla rikkärr. Återskapande eller restaurering av våtmarker i skogs- eller myrlandskapet kan vara betydelsefulla ur flera aspekter, inklusive ett näringsretentionsperspektiv, och inte minst för att uppnå miljömålet Myllrande våtmarker.

3.2.2 Olika sorters våtmarker

Ersättningar och åtgärder skulle behövas styras så att de våtmarker med en större variation skapas. Idag skapas framförallt öppna vattenspeglar, men det finns behov att skapa även andra typer för att gynna biologisk mångfald, grön infrastruktur etc. Exempel på åtgärder att stimulera skulle kunna vara att återskapa fler naturliga våtmarker (inklusive sumpskog), anläggande av översvåmningsmarker och menadring av vattendrag. Man skulle också kunna tänka sig att anlägga våtmarker där retention av klimatgaser skulle kunna vara ett motiv.

3.3 Rutin för uppföljning

Trots att det satsas mycket pengar på att anlägga våtmarker, finns inga direkta eller systematiskt planerade uppföljningar av de biologiska effekterna av dem. Ett förslag är att en viss procentsats per våtmarksanläggande avsätts för uppföljning. På så vis skulle det bli mycket lättare att på sikt följa upp vilken nytta anlagda våtmarker gör för den biologiska mångfalden på ett systematiskt sätt.

Det har även – genom inventeringar med hjälp av metodiken beskriven i avsnitt 0 – visats att en stor del av de anlagda våtmarkerna har främmande arter utplanterade, trots att åtgärdandet inte medger detta. Genom en noggrann uppföljning fås även en bättre möjlighet till kontroll av våtmarken.

3.4 Uppdatera våtmarksinventeringen (VMI)

I handläggning och naturvärdesbedömningar inför olika exploateringar är VMI det underlag som används för att bedöma våtmarkers naturvärden. I Jönköpings län gjordes inventeringarna mellan 1980 – 1982 i västra länet och 1983 -1986 i östra delarna. Totalt inventerades 1 336 objekt över 10 hektar, med en sammanlagd våtmarksta om 99 659 hektar. 50 % av objekten var mellan 10 – 30 hektar.

1998 gjordes en utvärdering av 80 % av VMI-objekten i Jönköpings län med avseende på ingrepp efter VMI-inventeringen. Uppdateringen av våtmarkernas status gjordes med hjälp av infraröda flygbilder. Undersökningen visade på att 85,7 % av de inventerade objekten eller 95 % av den inventerade ytan var påverkade av dikning, torvtäkt (inga nya, dock utökningar av befintliga), vägdragning (ofta avverkningsvägar) eller avverkning av skog i anslutning till våtmarken. Flest förändringar har skett i objekt tillhörande naturvärdesklass 3, men så många som 6 stycken klass 1 objekt har fått en förändrad hydrologisk påverkan. Efter uppdatering framgick det att det i länet bara fanns 47 objekt (3,5 %) kvar som kan klassas som helt opåverkade.

VMI-inventeringarna är mer än 30 år gamla. Trots det, och trots att de inte är uppdaterade med aktuell kunskap, används de dagligen i handläggning av olika myndigheter, kommuner, organisationer och konsulter. Att använda så gammal data i tron att den är aktuell äventyrar myndigheternas trovärdighet. Detta faktum att delar av VMI kan anses förlegat och opålitligt samt att kvävenedfall och förändrat klimat påverkar vissa våtmarker drastiskt understryker vikten av ett modernt beslutsunderlag.

Ett annat problem med VMI är att man betonat orördhet på bekostnad av återstående värden. På så sätt har påverkade våtmarker (ofta stora) med höga biologiska värden klassats lägre än opåverkade våtmarker (ofta små) med låga biologiska värden.

MER LÄSNING

Uppdatering av våtmarksinventeringen i Jönköpings län 1998, Länsstyrelsen i Jönköping meddelande 1998: 29

3.5 Metod för naturvärdesbedömning

Det saknas idag en gemensam, nationell metodik för naturvärdesbedömning av olika typer av våtmarker, något som efterfrågas av till exempel myndigheter, forskare och inom miljöövervakningen. Med en enhetlig inventeringsmetod skapas ett verktyg för att på ett standardiserat sätt beskriva den biologiska mångfalden i en våtmark.

Med utgångspunkt i det system för naturvärdesbedömning som tagits fram för Jordbruksverkets behov av bedömning av anlagda våtmarker i odlingslandskapet³, skulle en metod kunna utvecklas som fungerar i fler våtmarkstyper.

3.6 Geografisk styrning

3.6.1 Markägarperspektiv

I Jönköpings län är det 10 % av våtmarksinsatserna inom landsbygdsprogrammet som genomförts i områden utpekade i planeringsunderlaget 2008. Orsaken till att en så liten del av åtgärderna genomförs i utpekade områden är att det som styr var våtmarkerna hamnar är markägarna. Genom länsstyrelsens uppsökande verksamhet har våtmarksankläggandet stimulerats i allmänhet, men det har inte kunnat styra åtgärderna till utpekade områden. Om åtgärder gjorts i utpekade områden skulle troligen syftena uppfyllts bättre och de lokala naturgivna förutsättningarna hade många gånger varit bättre för att skapa större våtmarker. Det som saknas idag är ett starkt motiv för markägarna att genomföra åtgärder i utpekade områden. Motivet skulle kunna stärkas dels genom bättre ekonomiska beräkningsmodeller eller kompetensstöd avseende ekonomiska förutsättningarna för våtmarksåtgärder, dels genom förstärkt ersättning eller en kombination av de båda. Ökad eller åtminstone vidmakthållen satsning på uppsökande verksamhet är en också en viktig förutsättning för att den geografiska styrningen ska kunna förbättras.

3.6.2 Våtmarker i landskapsplanering

Förutom det planeringsunderlag som tagits fram har även landskapsstrategier för länet utvecklats på senare år. Utöver dessa förväntas uppdrag om att ta fram planer för grön infrastruktur i framtiden. Det finns således goda förutsättningar att ta hänsyn till våtmarker i landskapsplanering. Något som också bör uppmärksammas tydligare idag vad gäller kompensationsåtgärder. Sammantaget borde detta bidra till att våtmarksåtgärder styrs till ändamålsenliga platser.

3.7 Kontinuitet

För ett fungerande våtmarksarbete är det avgörande att kompetenser såväl på myndighetssidan som konsultsidan finns tillgängliga för att åtgärder ska genomföras med hög kostnadseffektivitet och i tillräcklig omfattning. Detta riskerar att undermineras om finansieringen försvinner periodvis, till exempel som det nu ser vad gäller landsbygdsprogrammet. Kontinuitet är minst lika viktigt för markägare för på flera års sikt

³ Hassel 2010:3 och 2011:7

att kunna förutse vad som kommer att hända, då processen för en våtmarksåtgärd ofta sträcker sig över flera år.

3.8 Förenkla byråkratin

Det är en hel del byråkrati förknippat med att anlägga eller restaurera en våtmark. Förenklingsåtgärder är därför relevanta då de skulle kunna stimulera åtgärdsarbetet. En sak som bör ses över är gränsen för anmälningsplikt gentemot gränsen för tillståndsplikt. Möjligheterna att lindra formuleringarna i Förordning (1998:1388) som idag innebär att våtmarker större än 5 ha ska tillståndsprövas bör utredas. En höjd arealgräns skulle kunna stimulera anläggande och restaurering av stora våtmarker.

3.9 Utred dikningsföretagen

Många våtmarksåtgärder blir inte av på grund av bristande finansiering, men också på grund av att gällande maravvattnings- och dikningsföretag komplicerar processen. En utredning av om dessa kan göras om till att även innefatta restaurering- och anläggande av våtmarker (eller ännu vidare - en hållbar hydrologi) skulle bidra med såväl finansiering som förenkla processen.

3.10 Förtydliga värdet av ekosystemtjänsterna

Detta är något som generellt uppmärksammas nu, bland annat genom särskilda regeringsuppdrag. Det kan i detta sammanhang understrykas att det inte minst gäller våtmarkerna vars värde ofta hamnar i skymundan bakom typer av natur som har ett tydligare bruksintresse.

4 Resultat

4.1 Erfarenheter

- Stora våtmarker med många markägare är svårt att få till.
- Anläggandet saknar idag ett systemtänk utifrån ett grönt-infrastruktur-perspektiv. Markägare styr idag i mångt och mycket placering.
- Anläggandet är inte tillräckligt stort för att säkra biologisk mångfald.
- Svårt med anläggande av olika våtmarkstyper. Hur gör man för att få till alkärr, fuktängar, översilningsmarker eller madslåtter och inte bara dammar med öppen vattenspegel?

4.2 Behov

- Ersättningar och stöd bör öppnas upp för andra typer av vattenvårdande åtgärder så som anläggande av översilningsmarker, meandrande vattendrag eller återskapande av naturliga våtmarker (exempelvis rikkärr eller alkärr).
- Anläggande av våtmarker är en lång process från idé till slutbesiktning. Det är därför viktigt att vi säkrar en rättvis och transparent handläggning under hela processen genom att säkra medel dels för kompetent personal som kan driva ärendet, dels för anläggning och ersättning till markägare.
- Tillgång till kunniga konsulter i närområdet.
- Utökade möjligheter till uppsökande verksamhet för att optimera våtmarkslägena.
- Möjligheter att kunna ersätta markägare i förskott då det i vissa fall kan bli tal om mycket pengar för en enskild privatperson att ligga ute med.
- Avsätta medel från anläggningsprojekten till en "uppföljningsfond" för att kunna följa upp att de satsningar som görs blir bra och att åtaganden följs.
- Gränsen mellan anmälnings- och tillståndsplikt. Nuvarande gräns mellan anmälningsplikt och tillståndsplikt (d v s en våtmark större än 5 hektar ska tillståndsprövas) kan mycket väl höjas, men en sådan justering kräver ju en ändring i **Förordning (1998:1388) om vattenverksamhet m m.**
- Gamla diknings- och markavvattningsföretag komplicerar processen

5 Referenser

- Hassel, L. 2007. Från GIS-skikt till våtmark. Länsstyrelsen i Jönköping, meddelande 2007:41
- Hassel, L. 2009. Förslag på nya miljömålsindikatorer för Myllrande våtmark. Länsstyrelsen i Jönköpings län, meddelande 2009:32
- Hassel, L. 2010. Mångfald i våtmark – metodik för inventering av biologisk mångfald i våtmarker. Jordbruksverket rapport 2010:3
- Hassel, L. 2011. Biologisk mångfald i anlagda våtmarker, resultat och metod. Jordbruksverkets rapport 2011:7
- Hassel, L. 2013. Utredning av möjliga underlag till en miljömålsindikator för anlagda våtmarker. Länsstyrelsen i Jönköpings län 2013:01
- Liliegren, Y. 1998. Uppdatering av våtmarksinventeringen i Jönköpings län 1998. Länsstyrelsen i Jönköpings län meddelande 1998:29
- Liliegren, Y och Hassel, L. 2007. Landskapsekologiskt planeringsunderlag för anläggning och restaurering av våtmarker och andra limniska miljöer. Länsstyrelsen i Jönköpings län, meddelande 2007:18